

שמואל קוטק

על הרפואה במקרא ובתלמוד

עומד על בוריו, הודות לגישתו ההיסטורית הראויה לציון של המחבר.

יצחק (יוליוס) פרויס (1861-1913)

בשנת 2004 הוציא וירצבורגר לאור את הפרק הראשון של ספרו של פרויס בתרגומו לעברית.² בסוף הספרון הוסיף את ההספד על פרויס שפרסם חותנו הרב ד"ר יוסף קרליבך, בתרגום אשר נִסְרְטִיל.³ קרליבך תיאר את פרויס: 'הוא היה אדם חסר פתוס, ללא נטיה להתלהבות, בעל מזג מאופק ושקול [...] לעיתים קרובות היה גם בעל ביקורת חדה [...] במחקר (הוא היה) ללא דעות קדומות, ללא

יצחק (יוליוס) פרויס, הרפואה במקרא ובתלמוד, תרגום מגרמנית אורי וירצבורגר, ירושלים: הוצאת ספרים ע"ש י"ל מאגנס, 2012, לב + 990 עמ'

ספרו של יוליוס פרויס יצא לאור בשפה הגרמנית לפני כמאה שנה (1911). הוא תורגם לאנגלית בשנת 1978 על ידי פרופ' פרד רוזנר. ועכשיו, הודות לאורי וירצבורגר, אשר עמל כחמש-עשרה שנה בתרגום לעברית, הוא נגיש בלשון עם ישראל. בהקדמה למהדורה האנגלית כתב הרב הראשי לבריטניה, הרב עמנואל יעקובוביץ': 'הספר הזה נשאר המושלם ביותר על הנושא, אף שהוא פורסם לראשונה לפני יותר מ־60 שנה [...] הוצאתו לאור בשפה האנגלית תביא חיים חדשים לעבודתו הנצחית של פרויס'.¹ שלושים וחמש שנים עברו מאז, ומילים אלו לא איבדו מתוקפן. הרפואה אמנם התפתחה לכלי הכר, אך המחקר ההיסטורי והאנליטי של הנתונים המקראיים והתלמודיים

1 J. Preuss, *Biblical and Talmudic Medicine*, trans. F. Rosner, New York 1978, p. 11
 2 'פרויס, הרופא ובעלי מקצועות רפואיים אחרים: פרק ראשון מתוך *Biblich-talmudische Medizin*, הרפואה במקרא ובתלמוד, תרגום א' וירצבורגר, ירושלים תשס"ד.
 3 שם, עמ' 65-72.

שאף הוא חקר באותו תחום, סמך על תרגומים.⁶ פרויס הודה שהוא נשאר לעתים קרובות בספק באשר לפענוח דברי חכמים, בעוד מחברים אחרים הביעו דעות מוצקות לכאורה. לדעתי זהו יסוד מרכזי בהערכת המחבר: פרויס לא נקט גישה אפולוגטית; יושר אינטלקטואלי וענווה – אלו תכונות המאפיינות היסטוריון מוכשר ואמין.

הכתרת המלאה של ספרו במקור היא: *Biblich-talmudische Medizin: Beiträge zur Geschichte, der Heilkunde und der Kultur überhaupt*

היינו: רפואה במקרא ובתלמוד; תרומה לתולדות הרפואה ולתרבות בכלל. ואכן לכל אורך המחקר ניסה פרויס להראות ולהדגים – אמנם לרוב בקצרה – את הקשרים והמעברים בין הידע של חז"ל לבין מקורות בתרבויות אחרות, במיוחד היוונית והבבלית. יש לציין שעד לא כבר נדון במחקר הידע של חז"ל בתרבויות תקופתם בעיקר בזיקה לרפואה היוונית, הרומית וההלניסטית. אך בשנים האחרונות יצאו לאור מחקרים בעלי משמעות רבה על הקשרים עם הרפואה האכדית והבבלית.⁷

פרויס הדגיש בצדק בהקדמתו את הבעייתיות בכרונולוגיה של הנתונים כאשר מדובר על דעות שהועברו על-פה במשך זמן לא מוגדר, עד אשר נכתבו. נוסף על כך תקופת המשנה והתלמוד נמשכה כ-700 שנה.

מבנה הספר

הספר נחלק לשמונה עשר פרקים. נושאו של הפרק הראשון רופאים ומקצוע הרפואה, והוא פורסם לראשונה כבר בשנת 1894, כמאמר

ניסיון לטייח את הדברים בצבעים יפים, וללא בניה מלאכותית של שיטה. זו הייתה השקפת עולמו'.

פרויס למד רפואה בברלין, ואחד הבוחנים שלו לקראת סוף לימודי הרפואה, הפתולוג הידוע רודולף וירכווב (Virchow), אמר לו: 'אתה יודע לחשוב בצורה מתאימה למדעי הרפואה'.⁴ הרופא הצעיר השתקע באחד הרבעים העניים של ברלין ועבד כרופא בית. הוא הצטיין שם לדברי קרליבך 'ע"י השקט שבאישיותו וע"י הפשטות הצנועה של הופעתו'.

על מפעל חייו של פרויס כתב קרליבך: 'זוהי יצירת ענק, ספר קלאסי [...] ואין בו לא מליצה ולא הבהרה מיוחדת [...] (הוא) מגלה גם לידען הגדול ביותר של מקורות היהדות חידוש אחר חידוש'.

פרויס נפגש פעם אחת עם המומחה המרכזי דאז בתולדות הרפואה קרל סודהוף (Sudhoff), וזה שיבח את גישתו לנושא. 'אהבתו לעם ישראל לא גרמה לעירפול החוש ההיסטורי הביקורתי שלו', כתב סודהוף בשנת 1914.

ספרו של פרויס בכתב ידו שמור במחלקה לכתבי-יד בספרייה הלאומית בירושלים.

צורת עבודתו של פרויס

פרויס עיבד ופרסם בספרו מספר מאמרים שלו שראו אור לפני כן בעיתונים שונים.⁵ בהקדמתו לספר הדגיש שזו הפעם הראשונה שרופא השולט בעברית ובארמית, כלומר במקורות עצמם ולא בתרגומים, עושה מחקר כזה. ואכן ראובן יוסף וונדרבר (Wunderbar), שקדם לו במחקר בתחום זה, לא היה רופא, ווילהלם אבשטיין (Ebstein),

7 ראו במיוחד: M. Geller, 'An Akkadian Vademecum in the Babylonian Talmud', S. Kottek & M. Horstmannshoff (eds.), *From Athens to Jerusalem: Medicine in Hellenized Jewish Lore and in Early Christian Literature*, Rotterdam 2000, pp. 13-32; idem, *Akkadian Healing Therapies in the Babylonian Talmud*, Berlin 2004

4 ברמנית: sie können medizinisch denken
5 ראו ביבליוגרפיה של פרטומיו המדעיים של פרויס, עמ' כג-כה.
6 R.J. Wunderbar, *Biblich-talmudische Medizin*, Riga & Leipzig, 1850-1860; W. Ebstein, *Die Medizin im Alten Testament*, Stuttgart 1901; idem, *Die Medizin im Neuen Testament und im Talmud*, Stuttgart 1903

התרגום של אורי וירצבורגר

תרגום של ספר בן 990 עמודים, ללא השכלה רפואית, הוא אתגר עצום. אבל המתרגם היה נחוש להתמיד בעבודה ולסיים אותה, ובעת הצורך הקפיד לפנות אל עוזרים בקיאים, במיוחד אל ד"ר דניאל מלאך. תרומתו החשובה של וירצבורגר, נוסף על המפתחות המפורטים, היא בהערות. הוא ציטט במקומות רבים את הקטעים הרלוונטיים במקורות מילה במילה, ולא הסתפק במראה המקומות, כפי שנעשה בכל המהדורות הקודמות. נוסף על כך הוא הוסיף לא מעט הערות שוליים שרשם פרויס בעותק המודפס שלו, שעמד לרשותו הודות לרצון הטוב של צאצאי משפחת פרויס, וזוהי תוספת רבת עניין.

מצאתי מספר לא מבוטל של שגיאות כתיב, במיוחד במקורות ובציטטות לועזיים, אבל הדבר כמעט בלתי נמנע בספר בהיקף כזה.

וירצבורגר מציין בהקדמתו: 'במקרים מועטים ביותר הבאתי חידושים בשם ד"ר דניאל מלאך, או על בסיס ספרים שהתפרסמו אחרי פירסום הספר, כל המקרים הללו מצוינים בתרגום (עמ' טז). לעומת זאת, כפי שכתוב על טיפת הספר, הוא 'הקפיד על נאמנות למקור הגרמני'.

ספר חשוב זה מיועד לחוקרים בתחומים שונים ומגוונים, כגון תולדות הרפואה בין היהודים, חקר המקרא או ראליה בתלמוד, וכן לתלמידי חכמים ולבני הישיבות המתקשים לעתים קרובות להבין נתונים מתחום הרפואה המופיעים במקורות שהם לומדים.

נקווה שיימצא בעתיד הנראה לעין מי שיפרסם מחקר מעודכן, לאור ההתפתחויות האחרונות, כנספח לספרו של פרויס, שישמש לו לדוגמה.

8 המפתחות מתפרשים על תשעים עמודים גדושים (עמ' 900-990). מספרי העמודים שבהם מופיע הדיון המרכזי במונח מצוינים בגופן בולט, וגם זו עודה מבורכת לקוראים.

בכתב־עת רפואי יוקרתי (*Virchow's Archiv*). הפרק השני עוסק באנטומיה ובפיזיולוגיה. בהקדמתו לפרק זה הדגיש פרויס שבתקופת התלמוד טיפל הרופא גם במחלות נפש (כפסיכיאטר כותב המתרגם) ואף עסק ברפואת שיניים. נדמה לי שנכון יותר לומר שגם למי שטיפל במחלות נפש ולמי שטיפל במיחושי שיניים קראו אסיא (רופא).

הפרק השלישי, שהוא קצר יחסית, סוקר שיטות טיפוליות, כולל מאגיה ואסטרולוגיה.

בפרק הרביעי מדובר על מחלות ועל הטיפול בהן, כולל מגפות (כגון אסכרה), מחלות כלליות ואלו הממוקמות באיברים מסוימים.

הפרק החמישי עניינו כירורגיה ומומים, והוא כולל נספחים על הקזת דם ועל ברית מילה.

הפרקים השישי-הארבעה-עשר עוסקים במחלות עיניים, שיניים, אוזניים, אף, מחלות עצבים (כולל אפילפסיה), מחלות פסיכיאטריות, מחלות עור (כולל שחין וצרעת) ומחלות נשים (כולל היריון, לידה וגם עקרות).

הפרק החמישה-עשר הוא על תרפיה, במיוחד על צמחי מרפא, וגם על ביקור חולים.

הפרק השישה-עשר דן ברפואה משפטית ובמיוחד במה שנוגע לחיים המיניים.

שני הפרקים הבאים, השבעה-עשר והשמונה-עשר, עוסקים בהנהגת הבריאות, כולל ענייני כשרות, רחיצה, הספקת מים, מוות וקבורה ועוד.

אחרי כן באה ביבליוגרפיה, ממוינת לנושאים שונים. אבל זו הביבליוגרפיה המקורית של פרויס – כמעט כולה בגרמנית, והיא איננה מעודכנת.

אינני מאשים בכך את המתרגם – זהו מחדל הכרוך בתרגום של ספר שיצא לאור לפני מאה שנה.

בסוף הספר יש ארבעה מפתחות: מפתח המקורות, מפתח הספרות הבת־תלמודית, מפתח המחלות, המומים והפציעות ומפתח מונחים. כבר רוזנר האריך חטיבה זו בתרגומו לאנגלית, ווירצבורגר הרחיב עוד את המפתחות.⁸